

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna

MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

A baranyai Dráva-sík növényzete

ORTMANNÉ AJKAI ADRIENNE

Megjelent: Sallai Z. (szerk. 2004):

Mit veszíthetünk a Drávára tervezett horvát erőművel?... A drávai táj természeti értékei.

– Nimfea Természetvédelmi Egyesület, Túrkeve.

Természet- és növényföldrajzi viszonyok

A hazánk déli határvidékét képező Dráva-sík kevésbé ismert, több szempontból is különleges terület. Domborzata alföldi jellegéhez képest meglehetősen változatos: északi része magasabb fekvésű löszfel-szín, déli részét elhagyott vagy levágott Dráva-medrek együttese és a köztük kiemelkedő lankás futó-homokdombok jellemzik. Éghajlata az Alföld többi tájához képest jóval atlantikusabb, de délnyugati irányból mediterrán melegáramlatok is érik. A humid klíma hozzájárul ahhoz, hogy a nedves területek élőhelyei, növénytársulásai – egy világszerte eltűnőben lévő táj- és termőhelytípus feltétlen védelemre érdemes képviselői – jelentős számban és gazdagságban fordulnak elő.

Növényföldrajzi szempontból a terület az Alföld (Eupannonicum) flóraidékének Déli-Alföld (Titelicum) flórajárásába tartozik, de csapadékosabb éghajlata miatt klímazonális növényzete nem erdőssztyepp, hanem zárt tölgyes, sőt nyugati része már a gyertyános-tölgyes zónához közelít. Ennek köszönhető a Dráva-sík másik botanikai jellegzetessége: hegy- és dombvidéki növényfajok síkságon szokatlanul nagy faj- és egyedszámban való előfordulása.

A táj mai képének kialakulása

A 19. század elejéig a Dráva – más síksági nagy folyókhoz hasonlóan – szabadon kanyarogva, ki-áradva, medrét változtatva folyt keresztül ezen a tájon, sajátos élővilágú „vadvízországot” létrehozva, melyhez az itt élő emberek is alkalmazkodtak: évszázadok tapasztalatára építve kialakult az ártéri gazdálkodás ökológikus, a természeti viszonyokkal egyensúlyban lévő rendszere. A rendszeres elárasztás nehezen megközelíthetővé tette ezeket a területeket, lehetetlenné a nagytáblás szántóföldi művelést, vagyis a természetes élővilág hatékony őrzője volt. A 18. sz. közepén kezdődött úrbérrendezések által átalakított birtokviszonyok, a gazdálkodás szempontjainak megváltozása (önellátó faluközösség helyett a Monarchia piacára gabonát termelő földesúri gazdálkodás) a folyók ennek érdekében történő szabályozása (lecsapolás: szántóföld, szabályozott folyó: víziút) a múlt századtól kezdve gyökeresen átalakították a Dráva-sík természeti képét.

A folyamatszabályozások meghódították a területet az emberi tevékenység számára -- ezzel párhuzamosan csökkent, tűnt el a természetes közösségek élettere: a mocsarak, lápok a mélyebb területekre, elhagyott egykori medrekbe szorultak vissza, majd – a napjainkig folytatódó belvízrendezések eredményeképp – onnan is eltűnnek. Az erdők egyre szárazabbá válnak, a csökkenő talajvízszint esetenként már az őshonos és nagy gazdasági értéket képviselő kocsányos tölgy és magyar kőris felújítását is akadályozza. Az évszázados hagyományokra visszatekintő legeltető szarvasmarhatartás a rendszer-váltás után – a községi legelők magánkézbe adásával -- ellehetetlenült. Az évszázados famatuzsálemek őrizte fás legelők – e táj szimbólumai – pusztulnak: használat hiányában cserjésednek, erdősödnek, másutt beszántják őket (helyet készítvén a talajt kiszaroló, hatalmas víz- és vegyszerigényű, de jó évben gyors gazdagodást ígérő dinnyének), a faóriásokat kivágják.

Talán egyetlen természetközeli élőhely „nyert”: a természetes úton lefűződött, napjainkban a feltöltődési szukcesszió különböző stádiumait képviselő holtágak mellé felsorakoztak a nagy kanyarulatok levágásával kialakuló, jelentős szabad vízfelülettel rendelkező, napjainkban elsősorban horgásztóként hasznosított holtágak, melyekben a feltöltődést gyakran folyamatos emberi beavatkozással – kotrás, növényzet eltávolítása, vízzel való átöblítés -- késleltetik.

A Dráva-sík botanikai kutatásának története

A Drávamenti-síkság botanikai kutatása – hazánk sok más területéhez hasonlóan – Kitaibel Pállal kezdődik, aki 1799-es és 1808-as Baranya megyei kutatóútjai során itt is megfordult, és közölt florisztikai adatokat. A terület flóráját és vegetációját az 1920-as évektől kezdődően Boros

Ádám kutatta, és közzétette az addigi florisztikai és növényföldrajzi adatok összefoglalását is.

Az ötvenes évektől kezdve Horvát Adolf Olivér mecseki kutatásai kiegészítőjeként foglalkozik a „Mecsek hegység déli síkjának növényzeté”-vel, annak növényföldrajzi vonatkozásaival, számos florisztikai adatot közöl, ír a védett és a gyógynövényekről. Tőle származnak a dráva-síki gyertyános tölgyesek első részletes cönológiai leírásai, összefoglaló nagy művében röviden jellemzi a réteket és láperdőket is.

Tanítványa, Kevey Balázs elsősorban a mezofil lomberdőkkel (gyertyános-tölgyesek, reliktum bükkállományok) foglalkozik. Florisztikai adatokat közlő sorozatában számos Dráva-síki adat is szerepel.

Klujber László és munkatársai és Vöröss László Zsigmond a Dráva egyik legnagyobb, legépebben megmaradt holtágrendszerének (Cún-Szaporca) növényvilágát írják le részletesen. Munkájuknak köszönhetően ezt a vízvilágot 1969-ban védetté nyilvánítják.

Kovács Margit és Kárpáti István a holtágak zonációs és szukcessziós viszonyait, a feltöltődés folyamatainak botanikai és talajtani jellemzőit kutatják több területen (Lakócsa, Majláthpuszta, Cún-Szaporca). Ők hívják fel a figyelmet az Ataki-erdőre, melynek 60 hektáros központi része 1976-ban helyi védelem alá kerül.

A terület iránt az érdeklődés a nyolcvanas évek vége felé egy aggasztó aktualitás: az akkor Djurdevacnál tervezett vízerőmű miatt élénkül meg. A beruházás ökológiai hatástanulmányát Kárpáti István, a hazai ártéri erdők kiemelkedő kutatója készíti el (1989). Bár a tanulmány elsősorban a közvetlenül érintett felső Dráva-szakaszra koncentrálnak, az ártéri vegetáció leírása sok tekintetben a Dráva-sík egészére is érvényes.

A vízierőmű-veszély további haszna, hogy megszületik egy dráva-menti nemzeti park gondolata, mely Közép-Európa utolsó, medrét még viszonylag szabadon alakító nagy folyójának különleges tájképét, ökológiai rendszerét hivatott védeni. Ennek előkészítése során Borhidi Attila vezetésével megtörténik a Dráva-mente természeti értékei aktuális állapotának felmérése (1994). A tanulmány részletesen tárgyalja a terület természet- és növényföldrajzi viszonyait, számba veszi növénytársulásait, védett és védendő növényeit és azok előfordulási helyeit, valamint javaslatot tesz a nemzeti parkhoz csatolandó területekre. Nagy kár, hogy ennek ellenére az 1996-ban megalakult Duna-Dráva Nemzeti Park keretei között a baranyai szakaszon szinte csak az árvízvédelmi töltésen belüli területek kaptak védelmet. A kívül rekedt értékes területek védelmének megoldása azóta húzózó, lassan haladó folyamat (Bükkhát erdőrezervátum, Kisszentmártoni láperdők), csak néhány szerencsésebb nyert helyi védelmet (sellyei Kis-rét, Nákói mocsár, dráfafoki legelő).

A kilencvenes években a botanikai kutatás is felélénkül a Dráva-síkon: a sort Dénes Andrea nyitja meg a tudomány számára eddig szinte ismeretlen Dráva menti rétek és legelők florisztikai felmérésével, melynek során számos, Baranyából eddig nem közölt védett és ritka növény előfordulási helyeire bukkan. Az erdők kutatásába Kevey B. mellett jelen tanulmány szerzője is bekapcsolódik. Új lendületet kap, új szempontokkal bővül a holtágak kutatása (vízminőség, komplex állapotértékelés). Több területre (Bükkhát Erdőrezervátum, Kisszentmártoni láperdők, Zalátai-Ódráva) készülnek fenntartási, ill. rehabilitációs tervek; a vízellátás megoldása mindig kulcskérdés. A 2003–2005 között folyó „Magyarország természetes növényzeti örökségének felmérése” program keretében a területet Csiky János, Hagyó Andrea, Lájser Konrád, O.Ajkai Adrienne, Pál Róbert és Wágner László kutatják.

A növénytakaró általános jellemzése

A hullámtéren elsősorban puhafa ligeterdőket: fűzligeteket (*Leucojo aestivi-Salicetum albae*), fehér- és feketenyár-ligeteket (*Senecioni sarracenicis-Populetum albae*, *Carduo crispis-Populetum nigrae*), illetve nagy területű nemesfűz- és nemesnyár-ültetvényeket találunk. A mentett oldal jellemző erdőtársulásai a tölgy-kóris-szil ligeterdők (*Scillo vindobonensis-Ulmetum*), a legmagasabb térszíneken alföldi gyertyános-tölgyesek (*Fraxino pannonicis-Carpinetum*) helyenként reliktum jellegű bükkállományokkal, a

mélyedésekben kis foltokban nyúlánk sásos és kőrises égerlápok (*Carici elongatae-Alnetum*, *Fraxino pannonicae-Alnetum*), a mozgó vízü csatornák mentén néha síksági égerligetek (*Paridi quadrifoliae-Alnetum*) töredékeivel.

Az évszázadokon át jellemző legeltető állattartás eredményeként az erdők helyén sokfelé kaszálók és legelők alakultak ki, melyek botanikai szempontból legnagyobb részben mocsárrétek (*Cirsio-Festucetum pratensis*, *Carici-Alopecuretum pratensis*, *Deschampsietum caespitosae*), kisebb részben magassárrétek (*Caricetum acutiformis*, *C. ripariae*, *C. vulpinae*, *C. gracilis*) és kiszáradó láprétek (*Succiso-Molinietum*), melyek számos ritka növényfaj esetenként jelentős populációinak élőhelyei. A Dráva-síki táj szimbólumaként számon tartott fás legelők famatuzsálemei 200–400 évesek is lehetnek.

A levágott vagy lefűződött holtágak a táj talán leglátványosabb természetvédelmi értékei, számos védett növényfaj jelentős állományait rejtve. Kisebb hányadukban a szukcesszió a láperdő stádiumig jutott; a többiben vízi-mocsári társulások (híjarasok, nádasok, sásosok) találhatóak.

Jövőkép

A tájat járók, kutatók aggodalommal tapasztaljuk, hogyan szegényedik a természetes növénytakaró, hogyan pusztulnak, tűnnek el értékes élőhelyek szinte évről-évre. A kiáradó vizek évszázadokon át, majd a határmenti helyzet, gazdasági-társadalmi elmaradottság még a huszadik század jó részében is megőrizte a Drávára és morotvarendszerére felfűződő táj sajátos képét, természeti értékeit, hagyományos gazdálkodását. Az elmúlt tízegynéhány év változásai – az erdők jó részének magánkézbe adása és az ezt követő rablógazdálkodás, a közösségi legelők privatizálása, egy részük felszántása, másik részük elhanyagolása, egyes holtágak horgászközpontokká „fejlesztése”, a „megélhetési” fakivágás – súlyos sebeket ejtenek.

Az ártér nedvességigényes élőhelyeit, életközösségeit sújtó legnagyobb baj, leginkább pusztulással fenyegető veszély azonban a vízhiány. Ármentesítés, belvízmentesítés, aszályos évek, a holtágak vízkészletének szétöntözése, a Dráva bevágódása, az árvízi csúcsok elmaradása a legfőbb oka az élővilág pusztulásának. Az évszázadokon át bőségben rendelkezésre álló, éltető forrást ma már túl sokan csapolják – és a sok érdek között utolsóként jön számításba a természeti értékek védelme. Pedig az erdő, tó, virágos rét nemcsak esztétikai élmény, hanem létalapja is az ormánsági embernek, amit napjainkban sem képes kiváltani semmiféle tájidegen modernizáció. A természet rendjét felborító újabb „szaurusz” helyett a pénzeket, energiákat inkább egy, a természeteshez közelítő vízkormányzás (a jelenlegi vízvezető rendszeren keresztül a Dráva vízének gravitációs szétoszlata) és erre épülő természetközeli gazdálkodás (benne: biogazdálkodás, szürkemarkarha, rét- és legelőgazdálkodás, fenn tartható erdőgazdálkodás, tógazdálkodás, Közép-Európa utolsó szabályozatlan nagy folyóját bemutató szelíd turizmus) kialakítására kellene fordítani.

